

Milica Kacin-Wohinz, Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918 do 1921. Maribor 1972, 468 strani.

Dr. Milica Kacin-Wohinz, znanstvena sodelavka Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, se je s svojim skoraj petnajstletnim znanstvenim delom zelo uspešno uveljavila kot glavni poznavalec najnovejše zgodovine primorskih Slovencev med našimi mlajšimi zgodovinarji. Napisala je že vrsto tehtnih razprav in se uveljavila kot strokovnjak tudi med italijanskimi zgodovinarji. Pred seboj imamo zdaj njeno prvo knjigo, ki je obenem razširjen in dopolnjen tekst njene doktorske disertacije, obranjene decembra 1970 na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani.

Delo **Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918—1921** govori o slovenskem področju, ki je po prvi svetovni vojni prišlo pod Italijo, področju, ki so mu Italijani rekli Venezia Giulia, Slovenci pa poimenovali Julijska krajina, in zajema čas od razpada avstrijske oblasti v tem prostoru (ob koncu oktobra 1918) in njegove zasedbe po italijanski vojski (v začetku novembra 1918) pa do uradnega razglasa priključitve Italiji (januarja 1921) na podlagi rapalske mirovne pogodbe. Vsebina dela je podrobna obdelava političnih razmer in sprememb v slovenskih pa tudi italijanskih meščanskih strankah in v socialističnem delavskem taboru ter podrobna obdelava sistema, teženj in poslovanja italijanske zasedbene uprave. Tako na široko, poglobljeno in podrobno ni bilo to obdobje zajeto doslej ne z naše ne z italijanske strani. Prav gotovo lahko rečemo, da je delo Milice Kacin-Wohinz izredno pomembna novost. Posebno vrednost mu daje uporaba italijanskih arhivskih virov. Čeprav so ti za javnost praviloma še nedostopni, je višji arhivski svet pri notranjem ministrstvu v Rimu avtorici izjemočno (z nekaterimi omejitvami in pogoji) dovolil dostop v arhive. Politika italijanskih zasedbenih oblasti je mogla biti zato v knjigi zelo jasno osvetljena, cela vrsta vladnih navodil in poročil vladi pa je prvič navedena in analizirana v tisku.

Knjiga je pisana zelo jasno in pregledno. Opremljena je z nekaj zemljevidi, večjim številom fotografij oseb, dogodkov in dokumentov. Strokovnjaki bodo še posebej veseli zelo nadrobnega orisa virov in literature v dodatku, vsi, ki bodo knjigo večkrat uporabljali, imenskega kazala in opomb, slovenščine nevešči tujci pa francoskega povzetka.

Iz bogate problematike knjige naj tu navedem le nekaj stvari. Prav nasprotno kot na svoji severni nemško-slovenski narodnostni meji so Slovenci na Primorskem pred prvo svetovno vojno v nacionalnem pogledu zelo močno napredovali. Italijanizacija je bila vedno manjša, krepile so se slovenske gospodarske, politične in kulturne organizacije. Toda prav to ozemlje je zajela ob razpadu avstro-ogrske monarhije nesreča italijanske okupacije. V kakšnih okoliščinah so živeli Slovenci v tem času, ko njihova bodoča usoda še ni bila do kraja in formalno odločena, kaj so želeli, kaj so upali in kako so ravnali, o tem podrobno govori naša knjiga. Dvoje pojavov je značilnih za razvoj na Primorskem v letu 1919 in v prvi polovici leta 1920: velik razmah socialističnega delavskega gibanja, ne le v Trstu in industrijskih središčih, ampak tudi na slovenskem podeželju, na eni strani — nastanek in začetni razmah italijanskega fašizma na drugi strani. Posebne razmere na Primorskem, zlasti interesi italijanskega nacionalizma, so pomenile večjo spodbudo za razvoj fašizma

kot v starih italijanskih pokrajinah. Fašizem je postajal tu pobudnik akcije nacionalističnih sil, prevladal je nad starimi italijanskimi meščanskimi strankami. Če je bil leta 1919 še dokaj neznaten, se je ob prehodu v novo leto močno okrepil in generalni civilni komisar Mosconi je februarja 1920 že poročal vladi, da se fašizem v deželi krepí in da postaja edina organizirana sila za obrambo italijanstva in socialnega reda. Julija 1920 je prišlo do znanega požiga slovenskega narodnega doma v Trstu, septembra pa do neuspešne splošne stavke delavstva. V obeh primerih je prišlo do povezave med fašističnimi silami in italijanskimi oblastmi. Oboji so govorili o »slovansko-boljševiški« nevarnosti ter hote povezovali delavsko in slovensko gibanje v eno celoto, da bi dali tako boju proti delavskemu gibanju značaj obrambe italijanstva. Druga polovica leta 1920 je tako prinesla poraz delavstvu ter slovenskim in demokratičnim težnjam nasploh, poleg tega pa tudi z rapalsko pogodbo zapečatila usodo primorskega ozemlja vse do narodnoosvobodilnega boja v drugi svetovni vojni.

Opozoriti moramo še na to, da je delo izšlo kot prva knjiga zbirke **Zgodovina Slovencev 1918—1945**, ki jo s tem začinja Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Ena velikih nalog inštituta je, podrobno proučiti gospodarsko, socialno in politično zgodovino Slovencev med obema vojnama, tako na jugoslovanskem kot italijanskem in avstrijskem ozemlju. V tej zbirki bodo izhajale posamezne podrobne obravnave. Knjiga dr. Milice Kacin-Wohinz to zbirko dostojno in častno uvaja.

Vasilij Melik

Slavko Kremenšek, Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941, Lj., Mladinska knjiga 1972.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je leta 1972 izdal pri Mladinski knjigi temeljito monografijo dr. Slavka Kremenška, Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941, ki obsega skupno s povzetkom v slovenskem in francoskem jeziku ter z osebnim kazalom 475 strani, v posebni prilogi pa je na več kot 90 straneh še ilustrativno gradivo o dejavnosti študentov med vojnama.

Problematika, ki se je lotil dr. Kremenšek, je izredno zapletena, saj je bilo dogajanje v študentovskem gibanju v obravnavanem obdobju hkrati tudi »tedanje slovensko politično življenje v malem« (stran 439), pri čemer ni šlo le za odmeve splošnega družbenopolitičnega razvoja v njem, temveč so bili študentje mnogokrat tudi pobudniki ali pomembni soudeleženci akcij za razrešitev nacionalno-političnih, socialno-ekonomskih, kulturno-prosvetnih in drugih problemov v takratni družbi, razumljivo pa so visokošolci posvetili posebno pozornost urejanju univerzitetnih in študentskih problemov. Ob tem naj uvodoma poudarimo, da doslej študentovsko gibanje, kot tudi še drugi pomembni problemi v slovenski zgodovini med dvema vojnama, v našem zgodovinopisju še ni bilo deležno zadovoljive pozornosti in je moral zato dr. Kremenšek za skoraj vse vidike svoje študije orati ledino. Ker je imel na voljo le skromno historično literaturo, je moral posebno pozornost posvetiti iskanju virov. Tu se je soočil s prvo težavo raziskovalcev slovenske zgodovine med obema vojnama, to je z velikim pomanjkanjem primarnega arhivskega gradiva. Zaradi